

تحلیل نابرابری فضایی (اقتصادی - اجتماعی) در سکونتگاه‌های غیررسمی در راستای ارتقای

عدالت فضایی (مورد مطالعه: منطقه ۱۸ شهر تهران)

هومن طاهریان دانش آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دریافت ۱۴۰۲/۰۹/۰۸ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷

چکیده:

اسکان غیررسمی تجلی فضایی نابرابری است، به این صورت که مردم زمانی که راه‌حل‌های رسمی دور از دسترس هستند، معمولاً به دلیل محدودیت‌های مالی و همچنین عوامل دیگری مانند طرد اجتماعی، به راه‌حل‌های غیررسمی برای مسکن روی می‌آورند. هدف عدالت فضایی، توزیع عادلانه نیازهای اساسی، امکانات، تسهیلات و خدمات شهری در میان محلات و مناطق مختلف شهر است؛ چنانکه هیچ محله یا منطقه‌ای نسبت به منطقه‌ای دیگر از نظر برخورداری برتری فضایی نداشته و اصل دسترسی برابر رعایت شده باشد؛ به‌علاوه از لحاظ سرانه برخورداری با توجه به میزان جمعیت در هر منطقه از شهر اختلاف زیادی وجود نداشته باشد. بر این اساس هدف این پژوهش تحلیل نابرابری فضایی (اقتصادی - اجتماعی) در سکونتگاه‌های غیررسمی در راستای ارتقای عدالت فضایی می‌باشد که با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز برای بررسی میزان نابرابری فضایی از پرسشنامه و طرح‌های فرادست و نتایج سرشماری و برای سنجش و رتبه‌بندی میزان نابرابری اقتصادی و اجتماعی از تکنیک تاپسیس استفاده همچنین برای بررسی میزان رضایت ساکنان از فضا از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاصل از رتبه‌بندی با روش تاپسیس نشان می‌دهد که نواحی ۱ و ۲ و ۳ بیشترین مقدار را کسب و رتبه ۱ تا ۳ را در نابرابری را دارند همچنین نتایج آزمون مقایسه میانگین (تی تک نمونه‌ای) نیز مؤید نارضایتی بیشتر ساکنان این ناحیه می‌باشد.

واژگان کلیدی: نابرابری فضایی، سکونتگاه‌های غیررسمی، عدالت فضایی، تاپسیس

۱- مقدمه

روند شهری شدن جوامع به سرعت رو به افزایش گذاشته و شهرنشینی از مشخصه‌های بارز عصر حاضر است. با این اوصاف سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های نامناسب، به توزیع فضایی نامطلوب مردم و فعالیت‌های آن‌ها منجر شده و در نتیجه گسترش محله‌های فقیرنشین، تراکم نامناسب، دسترسی ضعیف به خدمات پایه‌ای، تخریب محیط‌زیست و نابرابری اجتماعی و تبعیض را در پی خواهد داشت. شهرها به‌خصوص در ممالک کمتر توسعه‌یافته به‌واسطه‌ی رشد شتاب‌زده با چالش‌های گوناگونی روبه‌رو هستند. پیامدهایی از قبیل ناکافی بودن مسکن مناسب، روند رو به گسترش اسکان غیررسمی فقر شهری و نابرابری فضایی (برآمده از ناهمگونی توسعه کالبدی - فضایی با توزیع منابع، خدمات و تسهیلات و ...) در سطح شهر از جمله چالش‌های پیش رو و حال حاضر شهرها است (هویتت ۱، ۲۰۱۵). شهرها دارای سیستمی پیچیده و پویا هستند. این پیچیدگی ناشی از وجود عوامل و ساخت‌های گوناگونی است که کاملاً باهم در ارتباط‌اند و پویایی آن نتیجه‌ی تعامل و روابط متقابلی است که میان ساختارهای مختلف شهری جریان و تداوم دارد. وجود جنبه‌ها و ساختارهای گوناگون به همراه روابط تنگاتنگ و متقابل میان آن‌ها بقاء و رشد و گسترش شهرها را تضمین می‌کند و خلل در چنین ساختارها و روابطی همراه با عدم مدیریت و هدایت درست آن‌ها، زوال و رشد و گسترش بی‌رویه و لجام‌گسیخته‌ی سکونتگاه‌های شهری را رقم خواهد زد (ملکی، ۱۳۹۲). سکونتگاه‌های غیررسمی نمود این گسترش بی‌رویه و لجام‌گسیخته می‌باشند. در واقع سکونتگاه‌های غیررسمی، شکل بی‌ضابطه‌ای از تجمع مکانی گروه‌های کم‌درآمد، در نقاطی از شهر (درون یا مجاور آن) است که به‌صورت کاملاً خودرو، سازمان نیافته و فاقد مجوز رسمی شهرسازی ایجاد می‌گردد. چنین مناطقی به دلیل سرعت شکل‌گیری و عدم نظارت دستگاه‌های اجرایی، فاقد استانداردهای قابل قبول زیستی

بوده و به دلیل ویژگی‌هایی چون مشاغل غیررسمی، تصرف و مالکیت غیرقانونی اراضی و نگرانی از تخریب توسط نهادهای اجرایی ناظر بر کنترل ساخت‌وسازهای شهری و همچنین وجود مشکلات عدیده اجتماعی و زیست‌محیطی بسیار ناپایدار و غیرمطمئن می‌باشند (El Din et al, 2013). می‌توان گفت اسکان غیررسمی تجلی فضایی نابرابری است، به این صورت که مردم زمانی که راه‌حل‌های رسمی دور از دسترس هستند، معمولاً به دلیل محدودیت‌های مالی و همچنین عوامل دیگری مانند طرد اجتماعی، به راه‌حل‌های غیررسمی برای مسکن روی می‌آورند (Marnane and Greenop, 2023). نابرابری فضایی به‌عنوان یک ناهمسانی در آسایش، تعریف می‌شود که به دلیل وجود، مغایرت‌هایی در عوامل اقتصادی و اجتماعی پدید آمده است و در هر مقیاس و شرایطی از جغرافیا امکان ظهور دارد (Venables, 2005). تعداد افرادی که در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند از ۷۵۰ میلیون در سال ۱۹۹۶ به یک میلیارد در جهان رسیده و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ سه برابر شود (هویتت، ۲۰۱۶). مشکلات متأثر از شکل‌گیری این نوع سکونتگاه‌ها فقط محدود به خود این مناطق نمی‌شود بلکه به‌مرور کل شهر را دربر می‌گیرد؛ به‌طوری‌که پیامد آن، بروز انواع ناهنجاری‌ها در زمینه شهرنشینی خواهد بود. از این‌رو، برنامه‌ریزی برای دستیابی به یک اندازه بهینه و برخوردار از خدمات شهری در چنین سکونتگاه‌های نامتعارفی ضرورتی است که خود مستلزم داشتن اطلاعات صحیح از شاخص‌ها و ویژگی‌های محیطی آن‌هاست (Ruther et al., 2002). این مسئله خود اهمیت و ضرورت پرداختن به مسئله اسکان غیررسمی و تعادل فضایی در شهر را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد. نابرابری فضایی در شهرها بیشتر از آن جهت حائز اهمیت است که این عوامل در نهایت منجر به تهدید حیات اجتماعی، و کیفیت زیست شهروندان کم‌برخوردار و نا برخوردار از مفاهیم و مؤلفه‌های عدالت در معنای عام آن

جلوگیری از ایجاد مناطق زاغه‌نشین و سیاست‌های مربوط به ارائه خدمات و احیای مناطق زاغه‌نشین بود. ۱۱ زیرمجموعه شامل جلوگیری از مهاجرت از داخل شهرها به مناطق فقیرنشین، فقرزدایی، حفظ بافت روستایی از طریق طرح هادی روستا، توزیع متوازن جمعیت با رویکرد محوطه‌سازی و توسعه اراضی، ایجاد کمربند سبز در اطراف شهرها، مقابله اجباری با ساخت‌وسازهای غیرمجاز در محله‌های فقیرنشین بود. پدیده تکانشی آسیب‌های اجتماعی، تخصیص تسهیلات مالی دولتی برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، نوسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، ایجاد شهرک‌های اقماری و ارائه خدمات اولیه بهداشت و درمان در قالب سامانه شبکه بهداشت و درمان.

ستیانو و جمال (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات عمومی پرداختند. این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه مفهوم عدالت فضایی منتج از مفهوم عدالت اجتماعی است. این مطالعه همچنین رابطه بین ساختار اجتماعی- فضایی در توزیع ناعادلانه خدمات عمومی مانند شرایط زندگی اولیه مناسب، فضاهای عمومی و زیرساخت‌ها را مورد بحث قرار داده است.

او ۲۱ در سال ۲۰۱۸ در کتابی با عنوان عدالت فضایی و سکونتگاه‌های غیررسمی، در مورد فضاهای باز در سکونتگاه‌های غیررسمی در آمریکای لاتین و چگونگی حمایت از عدالت فضایی و کیفیت زندگی مردم صحبت کرده است. این تحقیق به این پرسش می‌پردازد که چگونه می‌توان عدالت فضایی را در چارچوب طرح‌های ارتقای دولتی در سکونتگاه‌های غیررسمی در آمریکای لاتین تصور کرد و تحقیقی را در مورد اینکه چگونه فضاهای باز عمومی در خدمت هدف افزایش عدالت فضایی و کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی هستند، ارائه می‌کند. این مطالعه موردی از یک سکونتگاه غیررسمی در مدلین/کلمبیا به‌عنوان نمونه‌ای از برنامه‌های ارتقاء نسل جدید استفاده می‌کند و بر اهمیت ترکیب برابری،

و در نتیجه افت کارایی انسان‌ها به دلیل فلاکت روانی و جسمی در ابعاد خرد و ضربه به توسعه اقتصاد ملی در ابعاد کلان به دلیل هزینه‌های بلندمدت و هنگفت بازسازی و تجدیدقوای سرمایه‌های انسانی و همچنین بلوکه کردن انگیزه‌های محرکه‌ی اقتصادی به دلیل محدود بودن تقاضای قشر فقیر به نیازهای ضروری و اولیه‌ی زندگی، خواهد شد.

لذا این پژوهش بر آن است که با تکیه بر ابعاد اجتماعی-اقتصادی عدالت فضایی و در نظر گرفتن فرهنگ و ساختار غالب بومی منطقه به ارائه‌ی راهکارهایی در راستای کاهش نابرابری فضایی منطقه‌ی ۱۸ شهر تهران پردازد

۲- پیشینه تحقیق

کشکولی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای باهدف ارزیابی نقش سکونتگاه‌های غیررسمی در ساختار فضایی شهری و بررسی نحوه جلوگیری از گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی و پیدا کردن روش‌های بهینه جهت ساماندهی این نواحی در شهر همدان در ابعاد کالبدی، فضایی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از آزمون داده‌های توصیفی که با روش پیمایشی جمع‌آوری شده بود نشان داد رضایتمندی در این محلات با توجه با اختلاف میانگین و حد بالا و پایین در سطح متوسط و نامطلوب می‌باشد و به این نتیجه رسیدند که نمی‌توان این محدوده‌ها را از فضای برنامه-ریزی حذف کرد و آن‌ها را نادیده گرفت بلکه باید با برنامه-ریزی شهری دقیق و متناسب با ویژگی‌های ساکنین به ایجاد تغییر در کالبد و بافت آن‌ها پرداخت.

نعیمه پور طاهری و همکاران (۱۴۰۰) مقاله‌ای با عنوان تحلیل سیاست‌های ساماندهی و مدیریت سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران: روش تحلیل محتوا را با رویکرد تحلیل محتوا انجام دادند. یافته‌های این پژوهش را می‌توان در دودسته اصلی و ۱۱ زیر دسته طبقه‌بندی کرد. دسته‌بندی اصلی شامل سیاست‌های مربوط به

و سیاست قرار می‌گیرند گفته می‌شود که از دسترسی آن‌ها به منابع، دارایی‌ها، خدمات و آزادی حق انتخاب از بین گزینه‌ها جلوگیری می‌شود و در نهایت این کار به فقر می‌انجامد. بنابراین، این مفهوم بیشتر با بی‌عدالتی، آسیب‌پذیری و فقدان دسترسی به نیازهای اساسی ارتباط دارد (Husmann, 2016). سکونتگاه‌های غیررسمی، طبیعتاً تلاشی از سوی ساکنان برای تولید زمین، مسکن و زیرساخت‌های مقرون‌به‌صرفه و قابل‌دسترس در مناطق شهری است (Sivam & Karuppanan, 2002).

در زمینه علل حاشیه‌نشینی نظریه‌های مختلفی مطرح است. نظریه مرکز-پیرامون به خوبی فرایند شکل‌گیری مناطق حاشیه‌ای را در نتیجه بهره‌کشی ناعادلانه هسته شهری نشان می‌دهد. در این نظریه هسته مرکزی شهر به دلیل عامل سلطه بر پیرامونش که خود از انباشت سرمایه در درون و عدم سرمایه‌گذاری در بیرون حاصل می‌گردد، پیوسته خود را تقویت نموده و ناحیه بیرونی خود را از توسعه فیزیکی و انسانی بازمی‌دارد.

مهاجرت به‌عنوان پدیده‌های مشکل‌ساز در شهرها یکی از دلایل اصلی ایجاد و توسعه اسکان غیررسمی شمرده می‌شود (قرخلو و شریفی، ۱۳۸۲).

برخی دیگر علت اصلی پیدایش اسکان‌های نابسامان شهری را ناکارآمدی نظام‌های حمایتی (اعطای وام‌های اعتباری و غیره) و ناتوانی در به‌کارگیری توانمندی‌های محلی تصور می‌کنند (افروغ، ۱۳۸۱).

بدیهی است از توسعه‌نیافتگی - که به‌صورت مهاجرت نیروی کار کم‌مهارت از روستا و گسترده‌گی اقشار کارگری ساده در شهرها متبلور می‌شود - رشد بالای جمعیت و شهرنشینی، نبود مدیریت کارای سرزمینی (آمایشی) و ... به‌مثابه عوامل کلان مؤثر بر ایجاد پدیده اسکان غیررسمی در پیرامون شهرهای بزرگ نمی‌توان غفلت کرد. اما در ایران به‌طور عام پدیده اسکان غیررسمی در شکل موجود خود ناشی

توانمندسازی و به رسمیت شناختن را به‌عنوان اهداف برابر در درک عدالت فضایی تأیید می‌کند و ادعا می‌کند که جنبه‌های مختلف عدالت قابل تعویض یا سلسله‌مراتبی نیستند.

خلیفا ۱ (۲۰۱۵)، نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «ارزیابی استراتژی‌های ارتقاء سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور مصر» نشان داد سکونتگاه‌های غیررسمی یک چالش کلیدی در کشور مصر است که در این کشور با وجود همه تلاش‌ها برای مهار رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، این سکونتگاه‌ها پیوسته در حال رشد هستند. بر اساس نتایج روش مشارکتی و سیاست‌های مسکن، سرپناه مقرون‌به‌صرفه به فقرای شهری پیشنهاد شد.

ناسیور ۲ (۲۰۱۳) در کتاب شهرهای سایه؛ یک میلیارد حاشیه‌نشین، به این نتیجه رسید که ارتقاء کیفیت فضاهای شهری باعث بهبود کیفیت زندگی شده و اثر مثبتی بر روی درک ایمنی در حل‌وفصل مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی داشته است.

آمر ۳ (۲۰۰۷) در رساله دکتری خود با عنوان به‌سوی عدالت فضایی در برنامه‌ریزی خدمات بهداشتی و درمانی شهری با رویکردی تحلیلی ر فضایی به بررسی وضعیت توزیع خدمات بهداشتی در شهرهای جنوب صحاران پرداخته است. ایشان بیشتر به شناسایی نقاط نابرابر، در توزیع فضایی و نحوه دسترسی به تسهیلات بهداشتی در مناطق رو به گسترش شهر تأکید دارد.

۳- مبانی نظری

سکونتگاه غیررسمی را می‌توان به‌عنوان یک منطقه مسکونی تعریف کرد که بدون مطالبه قانونی برای دریافت زمین و یا اجازه از سوی مقامات مربوطه برای ساختن خانه توسعه‌یافته است. در واقع، حاشیه‌نشینی به شرایط غیر داوطلبانه گروه‌ها و افرادی که در حاشیه اقتصاد، اجتماع

برای مداخله در سکونتگاه‌های غیررسمی است (and Inter-American Development Bank EDU، ۲۰۱۴).

در چنین شرایطی از مهم‌ترین عوامل در برنامه-ریزی شهری، استفاده از فضاها و توزیع مناسب و به عبارتی کامل‌تر عدالت فضایی است. در این راستا کاربری‌ها و خدمات شهری از جمله عوامل مؤثر و مفیدند که با پاسخگویی به نیازهای جمعیتی، افزایش منفعت عمومی و توجه به استحقاق و شایستگی افراد می‌توانند با برقراری عادلانه‌تر، ابعاد عدالت فضایی، عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی را برقرار نمایند (وارثی و همکاران، ۱۳۸۷).

از دیدگاه عدالت فضایی، عدالت دربرگیرنده مفاهیمی چون توزیع متناسب عملکردها و خدمات، دسترسی مناسب به مراکز خدماتی و فعالیتی، بدون تبعیض و تفاوت بین ساکنان یک شهر یا منطقه شهری است. تمرکز توسعه در شهرها و توجه به مفاهیم فیزیکی و کالبدی و غفلت از اهداف اجتماعی در طرح‌های توسعه شهری، شهرها را با چرخه نامطلوبی از عدم تعادل‌های اجتماعی اقتصادی و زیست‌محیطی روبرو کرده و چالش‌های بی‌سابقه‌ای را همچون فقر، اسکان غیررسمی، تعارضات فرهنگی، نزول کیفیت زندگی، شکاف‌های درآمدی، ازهم‌گسیختگی‌های اجتماعی، تضعیف نهاد خانواده، بی‌عدالتی در توزیع خدمات شهری پیشروی آن‌ها نهاده که نه تنها پیدایش بی‌عدالتی شهری را سبب شده و سلامت اجتماعی شهر و ساکنان آن را به مخاطره انداخته، بلکه به واسطه پیوند بنیادین عدالت اجتماعی و توسعه پایدار، این مفهوم را نیز متزلزل نموده است (خاکپور و باوان پوری، ۱۳۸۸).

هدف عدالت فضایی، توزیع عادلانه نیازهای اساسی، امکانات، تسهیلات و خدمات شهری در میان محلات و مناطق مختلف شهر است؛ چنانکه هیچ محله یا منطقه‌ای نسبت به منطقه یا محله دیگر از نظر برخورداری برتری فضایی نداشته و اصل دسترسی برابر رعایت شده باشد؛

از رویکردهای نادرست برنامه‌ریزی فضایی و مسکن به مقوله اسکان کم‌درآمدها و در عمل شهروند به حساب نیاوردن آن‌ها بوده است (غمامی و همکاران، ۱۳۸۶).

اسکان غیررسمی تجلی فضایی نابرابری است، به این صورت که مردم زمانی که راه‌حل‌های رسمی دور از دسترس هستند، معمولاً به دلیل محدودیت‌های مالی و همچنین عوامل دیگری مانند طرد اجتماعی، به راه‌حل‌های غیررسمی برای مسکن روی می‌آورند (Marnane and Greenop, 2023).

مفهوم نابرابری فضایی به فهم فرد و درک معنای آن بر اساس عوامل اقتصادی- اجتماعی بستگی دارد. سازمان بین‌المللی کار^۱، نابرابری فضایی را به‌عنوان تفاوت و اختلاف در سطح عملکرد اقتصادی و رفاه بین مناطق مشاهده می‌شود، تعریف می‌کند. سازمان همکاری و توسعه آن را به‌عنوان تفاوت در حجم و میزان پدیده‌ها در یک منطقه تعریف می‌کند (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۰۳).

نابرابری فضایی، در نتیجه وجود مجموعه‌ای از نابرابری‌ها در زمینه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، محیطی و بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی بروز پیدا می‌کند و یک مشکل برنامه‌ریزی به شمار می‌آید که به معنای وجود تفاوت بارز بین ویژگی‌های کالبدی، محیطی، عملکردی، اجتماعی و اقتصادی نواحی مختلف یک منطقه شهری می‌باشد (یوسفی و ورشوئی، ۱۳۸۹).

توزیع نامتوازن امکانات و زیرساخت‌های شهری نیز تداعی‌کننده بی‌عدالتی است که تأثیر جبران‌ناپذیری بر ساختار، ماهیت و جدایی‌گزینی طبقاتی محله‌های شهر دارد و مدیریت شهری را با چالش‌هایی جدی روبرو می‌کند (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۴). به بیانی دیگر نابرابری‌های فضایی بازتاب فیزیکی نابرابری‌های اقتصادی- اجتماعی هستند. برابری، یعنی عدالت فضایی توزیعی، یک استدلال مکرر در انگیزه‌ها و اهداف دولت‌ها

2 Organisation for Economic Co-operation and Development

1 ILO

فرصت‌ها(دسترسی به زیرساخت‌های اجتماعی، فیزیکی و مجازی) است. برای تحلیل عدالت فضایی باید بر مقایسه توزیع مکانی تسهیلات و خدمات عمومی با توزیع مکانی گروه‌های مختلف اجتماعی- اقتصادی تأکید بیشتری صورت پذیرد (Talen, 1998).

بنابراین شناسایی نابرابری‌های فضایی شهری و شکاف اقتصادی - اجتماعی موجود در حوزه‌های شهری و ارائه‌ی راهکارهایی در چارچوب دستیابی به برابری فضایی یکی از چالش‌های فکری است که اندیشمندان برنامه‌ریزی شهری با آن مواجه هستند.

به‌علاوه از لحاظ سرانه برخورداری با توجه به میزان جمعیت در هر منطقه از شهر اختلاف زیادی وجود نداشته باشد(هاروی، ۱۳۸۲).

مفاهیم شکل‌دهنده عدالت فضایی حول مفاهیم توزیعی عدالت باهدف دستیابی به برابری می‌چرخند. درک توزیعی از عدالت به‌شدت بر کیفیت مادی فضاها، یعنی توزیع عادلانه منابع، خدمات و دسترسی متمرکز است و استدلال می‌کند که توزیع جغرافیایی مساوی از مزایای منابع مکانی و دسترسی برابر به آن‌ها، جامعه عادلانه‌تری را ایجاد می‌کند. جنبه‌های رویه‌ای عدالت به فرآیندهای تصمیم‌گیری منصفانه در برنامه‌ریزی و توسعه شهری برای تقویت توانمندی مربوط می‌شود. (اوا، ۲۰۱۸) دو محور اصلی در عدالت فضایی یکی چگونگی وضعیت زندگی (هم اجتماعی و هم فیزیکی) و توزیع

جدول ۱- شاخص‌های پژوهش

شاخص	مؤلفه
متوسط ارزش هر مترمربع زیربنا	اقتصادی
نرخ اشتغال و بیکاری	
متوسط درآمد ماهیانه خانوار	
درصد مالکیت مسکن	
متوسط مالکیت خودرو	
تراکم جمعیت	جمعیتی-اجتماعی
میانگین تعداد خانوار در واحد مسکونی	
خانوارهای با تعداد سال سکونت بالای ده سال	
جمعیت بالای ۶۵ سال ناحیه	

روش دلفی و بر اساس نظرات کارشناسان و نخبگان تأیید گردید و پایایی آن با نرم‌افزار SPSS ($\alpha=0/789$)، تأیید گردید.

جامعه آماری ساکنان نواحی ۵ گانه منطقه ۱۸ می‌باشند که بر اساس فرمول کوکران و چون جامعه بزرگ محسوب می‌شد ۳۷۲ نفر تعیین گردید که برای توزیع پرسشنامه در هر ناحیه برحسب جمعیت نسبت به‌کل نمونه انتخاب شد. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده است.

۴- روش تحقیق

این تحقیق از نظر نوع، جزء تحقیقات کاربردی و روش بررسی آن، مبتنی بر روش توصیفی- و همبستگی تحلیلی است. به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده است. برای مبانی نظری از پژوهش‌های گذشته، کتاب و پایان‌نامه و ... آمارهای رسمی، طرح‌های فرادست و... استفاده شده است در ادامه و بر اساس مبانی نظری و هدف پژوهش پرسشنامه‌ای تهیه که روایی و پایایی آن بررسی گردید روایی پرسشنامه از

(۰,۲۱ تا ۰,۴) نابرابری فضایی کم
 (۰,۴۱ تا ۰,۶) نابرابری فضایی متوسط
 (۰,۶۱ تا ۰,۸) نابرابری فضایی زیاد
 (۰,۸۱ تا ۱) نابرابری فضایی خیلی زیاد

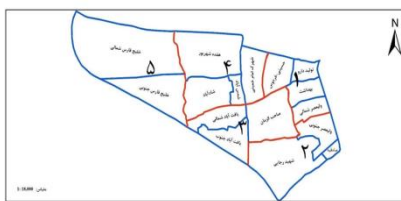
با توجه به اینکه فرایند محاسبه روش تاپسیس طولانی و حجم بالایی از صفحات را به خود اختصاص خواهد داد در اینجا نتایج کاربردی ارائه خواهد شد.

معرفی محدوده مورد مطالعه
 منطقه ۱۸ یکی از مناطق حاشیه‌ای تهران است و به همین لحاظ بخش بزرگی از حریم شهر تهران در محدوده این منطقه قرار گرفته است (بررسی مسائل توسعه شهری منطقه ۱۸، فصل دهم، ۱۳۸۲: ۱). این منطقه در منتهی‌الیه جنوب غربی شهر تهران قرار دارد و بر اساس طرح ساماندهی تهران مصوب ۱۳۷۰ سطح معادل ۳۷۸۳ هکتار را به خود اختصاص می‌دهد. سطح محدوده ۲۵ ساله تهران در داخل این منطقه (اراضی دارای طرح تفصیلی مصوب) بالغ بر ۱۸۶۱ هکتار و معادل ۴۹ درصد سطح کل محدوده قانونی می‌باشد. اراضی این منطقه را چند دهه پیش باغات و مزارع کشاورزی تشکیل می‌داده است که با توسعه تهران به طرف غرب بخشی از اراضی تحت پوشش توسعه شهری قرار گرفته است (سالنامه آماری شهر تهران، ۴۲: ۱۳۹۰).

برای سنجش و اندازه‌گیری میزان نابرابری اقتصادی و اجتماعی از تکنیک تاپسیس ۱ استفاده شده است. که مراحل آن به شرح زیر است.
 در این روش که بر اساس مفاهیم تعریف شده آن، گزینه‌های مناسب، گزینه‌هایی هستند که حداقل فاصله را نسبت به (راه حل ایده آل مثبت) بهترین حالت ممکن و دورترین فاصله را نسبت به (راه حل ایده آل منفی) بدترین حالت ممکن داشته باشند. که در این پژوهش حالت مطلوب کمترین نابرابری فضایی در بعد اقتصادی- اجتماعی و حالت نامطلوب بیشترین نابرابری فضایی است. در این روش m گزینه به وسیله n شاخص، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

ابتدا به تمامی شاخص بر اساس روش امتیازدهی دوقطبی فاصله‌ای بین ۱ تا ۹ داده شده است.
 در گام بعدی با استفاده از روش تاپسیس محاسبات لازم بر روی ماتریس‌های تشکیل شده در هر مؤلفه صورت می‌گیرد و در نهایت برای تعیین اینکه هر یک از پهنه‌های ۵ گانه منطقه ۱۸ چه امتیازی کسب می‌کند. این امتیاز بین ۰ تا ۱ قرار دارد که عدد ۱ نماینده بیشترین نابرابری و عدد ۰ نشانگر کمترین نابرابری فضایی است.
 در این بخش جهت وضوح بیشتر این طیف به پنج بازه برابر شامل موارد زیر تقسیم‌بندی شده است.

(۰,۲ تا ۰) نابرابری فضایی خیلی کم

شکل ۱- موقعیت منطقه در شهر تهران

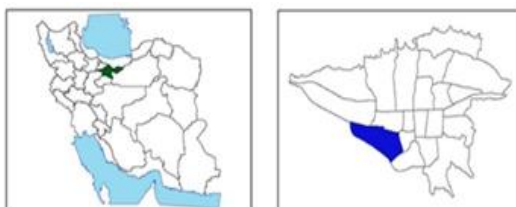
هکتار به عنوان کوچک‌ترین ناحیه به شمار می‌رود. همچنین این منطقه دارای ۱۸ محله مصوب بوده که ناحیه ۱ چهار محله، ناحیه ۲ چهار محله، ناحیه ۳ چهار محله، ناحیه ۴ سه محله و ناحیه ۵ سه محله را شامل می‌شوند.

بر اساس طرح راهبردی - ساختاری (جامع) شهر تهران منطقه ۱۸ دارای ۵ ناحیه در محدوده و ۲ ناحیه در حریم می‌باشد. ناحیه ۵ با مساحتی بالغ ۱۱۶۰ هکتار به عنوان بزرگ‌ترین و ناحیه یک با مساحتی بالغ ۴۳۸/۸

۱۳۰،۴۰۵ خانوار می‌باشد. وسعت منطقه ۱۸/۸۸ کیلومترمربع که حدوداً ۱/۱۲ درصد از شهر تهران را شامل می‌باشد، که از آن ۸۸/۳۷ کیلومتر داخل محدوده شهری و ۳۰/۵۰ کیلومترمربع در حریم شهر تهران واقع شده است.

همچنین الگوی تقسیم‌بندی فضایی محلات منطقه ۱۸ متأثر از شبکه دسترسی بدون توجه به ویژگی‌های قومی، هویتی و تاریخی می‌باشد.

منطقه ۱۸ شهر تهران دارای ۴۴۴،۸۸۶ نفر جمعیت (۴۱۹،۲۴۹ نفر محدوده و ۲۵،۶۳۷ نفر در حریم) که رتبه ششم شهر تهران (۱/۵٪ نسبت به کل شهر تهران) و معادل

شکل ۲- موقعیت نواحی و محلات منطقه ۱۸

- وجود اشتغال پایه و مولد در منطقه و اشتغال بخش عمده ساکنین در کارگاه‌ها و صنایع موجود در منطقه

- عدم تمایل سایر شهروندان تهران به اسکان در این منطقه به لحاظ ساخت و بافت خاص فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی آن و کاهش جمعیت آن در طی دوره ۷۰ تا ۷۵

۵- یافته‌های تحقیق

جهت بررسی و رتبه‌بندی میزان نابرابری فضایی اقتصادی- اجتماعی در سطح منطقه ۱۸ شاخص‌هایی بر اساس مبانی نظری تعیین گردید. سنجش نابرابری فضایی منطقه ۱۸، بر اساس نواحی پنج‌گانه صورت گرفته است. رتبه‌بندی نابرابری فضایی اقتصادی- اجتماعی در سطح منطقه ۱۸، با کمک مدل Topsis:

اقتصادی

این مؤلفه شامل شاخص‌هایی چون ارزش زمین، درآمد خانوار، مالکیت مسکن و خودرو و میزان اشتغال و بیکاری جهت تعیین نابرابری فضایی پهنه‌های منطقه می‌باشد.

مناطق مسکونی واقع در منطقه ۱۸ به‌طور عمده مورد استفاده و سکونت اقشار کم‌درآمد و شاغلین کارگاه‌های تولیدی و صنایع می‌باشد. ماهیت وجودی این مناطق سکونت به‌تبع شغل می‌باشد. نحوه شکل‌گیری و موقعیت محلات مسکونی همان‌طور که در نقشه ساختار فضایی وضع موجود منطقه مشخص می‌باشد، به‌طور عمده در حاشیه محورهای اصلی شمالی و شرقی منطقه (محور ساوه) و نیز محورهای اصلی موجود در منطقه (معلم، الغدیر، هفده شهریور و بهرامی) می‌باشد.

از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در ساختار اقتصادی- اجتماعی ساکنین منطقه ۱۸ شهرداری تهران می‌توان به موارد زیر اشاره داشت.

- حاشیه‌ای بودن و تداخل شدید کاربری‌های شهری و فرا شهری

- مهاجر بودن ساکنین، متراکم بودن بافت‌های مسکونی

- ریزدانه بودن قطعات تفکیکی در بافت مسکونی، وسعت زیاد اراضی کشاورزی و باغات در بین بافت‌های خودرو، گسستگی بافت و عدم انسجام فضایی

داده‌های همچون مالکیت مسکن و متوسط درآمد خانوار از پرسشنامه‌های توزیع شده در هر پهنه محاسبه شده است. اطلاعات ارزش زمین نیز با پرسش از کارشناسان و بنگاه‌ها و مشاورین املاک محله تهیه شده است.

جدول ۲- وضعیت شاخص‌های اقتصادی نابرابری فضایی به تفکیک پهنه‌های ۵ گانه

شماره پهنه	ارزش زمین	نرخ بیکاری	درآمد خانوار	درصد مالکیت مسکن ملکی	متوسط مالکیت خودرو
۱	۱۷۵۳۵۷۱۰	۳۱	۱۶۰۰۰۰۰۰	۲۳	۰,۸
۲	۲۳۶۹۱۴۸۰	۲۳	۱۶۰۰۰۰۰۰	۲۰	۰,۹
۳	۲۱۴۶۴۷۸۰	۲۹	۱۸۰۰۰۰۰۰	۱۹	۱
۴	۲۶۸۹۲۰۰۰	۱۹	۲۹۰۰۰۰۰۰	۲۳	۱,۵
۵	۲۳۴۶۵۰۰۰۰	۲۱	۳۱۰۰۰۰۰۰	۲۲	۱,۳

شاخص‌های مرکزی (میانگین) و پراکندگی (انحراف معیار، چولگی، کشیدگی) شاخص‌های اقتصادی در سطح منطقه محاسبه می‌شود. می‌توان گفت که متغیر مالکیت مسکونی با میانگین $21,6 \pm 8,68$ دارای چولگی منفی است که نشان می‌دهد، مالکیت مسکن کمتر از میانگین است. مقدار کشیدگی کمتر از کشیدگی نرمال است.

جدول ۳- میانگین شاخص‌های اقتصادی نابرابری فضایی

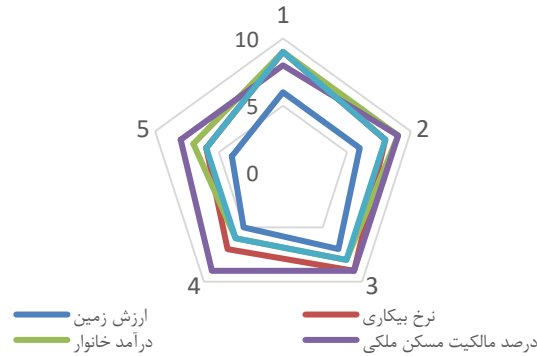
شاخص	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
ارزش زمین	۲۲۶۴۶۸۹۴	۲۴۷۸,۱۳	-۰,۱۳۳	-۱,۴۵
نرخ بیکاری	۲۴	۲,۴۷	۱,۷۷	۳,۸۷
متوسط درآمد ماهیانه	۲۲۰۰۰۰۰۰	۹۵۸,۷۸	۱,۸۲	۳,۲۶
درصد مالکیت مسکن	۲۱,۶	۸,۶۸	-۰,۵۶۷	-۰,۶۷۸
متوسط مالکیت خودرو هر خانوار	۱,۰۲	۰,۴۵۶	۱,۷۶۵	۴,۴۵۷

در گام بعدی به امتیازدهی به شاخص‌ها در قالب امتیازدهی دوقطبی فاصله‌ای می‌پردازیم. که در قالب ماتریس تشکیل می‌شود.

جدول ۴- امتیازدهی به شاخص‌های اقتصادی نابرابری فضایی

شماره پهنه	ارزش زمین	نرخ بیکاری	درآمد خانوار	مالکیت مسکن ملکی	متوسط مالکیت خودرو
۱	۶	۹	۹	۸	۹
۲	۶	۸	۹	۹	۸

۸	۹	۸	۹	۷	۳
۶	۹	۶	۷	۵	۴
۶	۸	۷	۶	۴	۵

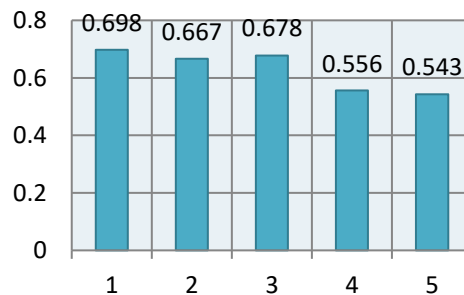
نمودار ۱- وضعیت شاخص‌های اقتصادی نابرابری فضایی در پهنه‌های منطقه ۱۸

با توجه به جدول زیر می‌توان دریافت که نابرابری فضایی در منطقه ۱۸ در ناحیه ۱ و ناحیه ۲، ناحیه ۳ در شاخص‌های اقتصادی امتیاز بالایی را دریافت کرده‌اند.

با توجه به نمودار مشخص است پهنه‌های منطقه در شاخص‌های درصد مالکیت مسکن، درآمد خانوار، نرخ بیکاری امتیاز بالایی دریافت کرده‌اند و بیشترین نابرابری در این شاخص‌ها است.

جدول ۵- میزان تاپسیس و رتبه‌بندی پهنه‌ها در شاخص‌های اقتصادی نابرابری فضایی

میزان نابرابری فضایی	رتبه	میزان تاپسیس	شماره پهنه
زیاد	۱	۰,۶۹۸	۱
زیاد	۳	۰,۶۶۷	۲
زیاد	۲	۰,۶۷۸	۳
متوسط	۴	۰,۵۵۶	۴
متوسط	۵	۰,۵۴۳	۵

نمودار ۲- مقایسه نابرابری فضایی در پهنه‌های منطقه ۱۸

اجتماعی

به‌صورت آمار رسمی در سطح بلوک‌ها و پهنه‌های منطقه وجود نداشت. این داده‌ها مانند مدت سکونت از داده‌های منتج از پرسشنامه که به این منظور تهیه شد و در منطقه توزیع شد تهیه شده است.

شاخص اجتماعی شامل تراکم جمعیت، بعد جمعیت، تراکم مسکونی، سطح تحصیلات، مدت سکونت، پیری جمعیت است. با توجه به اینکه این بخشی از داده‌ها

جدول ۶- وضعیت شاخص‌های اجتماعی نابرابری فضایی

شماره پهنه	تراکم جمعیت	بعد خانوار	درصد تراکم مسکونی	سطح تحصیلات	مدت سکونت	پیری جمعیت
۱	۲۵۱,۱	۳,۸	۳۲,۹۷	۵۷	۷۳,۸	۷
۲	۱۱۴,۲	۳,۵	۱۷,۸۷	۶۳	۶۹,۵	۶,۸
۳	۱۱۶,۶	۳,۶	۱۸,۳	۵۸	۵۴,۸	۶,۹
۴	۷۳,۶	۳,۱	۹,۷	۶۵	۵۶	۴,۰۹
۵	۵۲,۷	۳,۲	۱۲,۲	۶۴	۶۹,۷	۳,۰۸

سکونت با میانگین $۰,۳۷۸ \pm ۶۴,۶۷$ دارای چولگی منفی است که نشان می‌دهد، مدت سکونت کمتر از میانگین است. مقدار کشیدگی کمتر از کشیدگی نرمال است.

شاخص‌های مرکزی (میانگین) و پراکندگی (انحراف معیار، چولگی، کشیدگی) متغیرهای اجتماعی در سطح منطقه محاسبه شده است. می‌توان گفت که متغیر مدت

جدول ۷- میانگین شاخص‌های اجتماعی نابرابری فضایی

شاخص	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
تراکم جمعیت	۱۲۰,۴	۸,۳۸	۰,۱۲۸	-۰,۶۵۴
بعد خانوار	۴,۴	۰,۴۵۵	۰,۵۶۷	-۰,۴۳۵
درصد تراکم مسکونی	۱۸,۲	۰,۱۲۳	۰,۱۶۸	۰,۷۶۱
سطح تحصیلات	۶۱,۴	۱۵,۹	۰,۹۲۱	۰,۱۹
مدت سکونت	۶۴,۶۷	۱۸,۸۶	-۰,۳۷۸	-۰,۹۴۱
پیری جمعیت	۶,۱	۱۴,۸	-۰,۱۴۲	-۱,۱۲۱

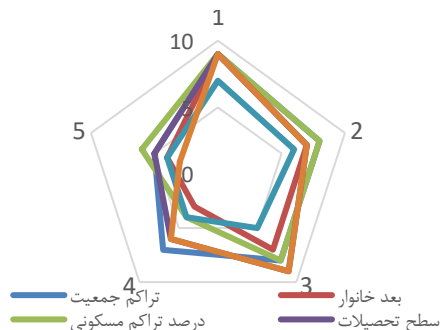
ماتریس اولیه برای محاسبه میزان نابرابری فضایی در جدول زیر امتیازدهی به شاخص‌های اجتماعی تشکیل شد.

پس از انجام مراحل بالا و استخراج داده‌های موردنیاز شاخص‌ها جهت تعیین نابرابری فضایی پهنه‌های منطقه در شاخص‌های اجتماعی امتیازدهی شده و با توجه به جهت و اثر آن‌ها بر نابرابری فضایی مقادیر آن‌ها تعیین و

جدول ۸- امتیازدهی به شاخص‌های اجتماعی نابرابری فضایی

شماره پهنه	تراکم جمعیت	بعد خانوار	درصد تراکم مسکونی	سطح تحصیلات	مدت سکونت	پیری جمعیت
۱	۹	۹	۹	۹	۷	۹

۷	۶	۷	۸	۷	۸	۲
۹	۵	۹	۸	۷	۸	۳
۶	۴	۶	۴	۳	۷	۴
۳	۴	۵	۶	۴	۵	۵

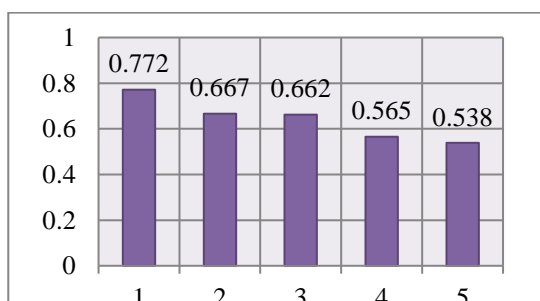
نمودار ۳- وضعیت پهنه‌های منطقه ۱۸ در شاخص‌های اجتماعی

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از جدول زیر می‌توان دریافت که نابرابری فضایی در منطقه ۱۸ در ناحیه ۱ و ناحیه ۳، ناحیه ۲ در شاخص اجتماعی امتیاز بالایی را دریافت کرده‌اند.

با توجه به نمودار بالا می‌توان گفت پهنه‌های منطقه در شاخص‌های درصد تراکم مسکونی، پیری جمعیت، امتیاز بالایی دریافت کرده‌اند و بیشترین نابرابری در این شاخص است.

جدول ۹- میزان تاپسیس و رتبه‌بندی پهنه‌ها در شاخص اجتماعی نابرابری فضایی

شماره پهنه	میزان تاپسیس	رتبه	سطح نابرابری فضایی
۱	۰,۷۷۲	۱	زیاد
۲	۰,۶۶۷	۳	زیاد
۳	۰,۶۶۲	۲	زیاد
۴	۰,۵۶۵	۴	متوسط
۵	۰,۵۳۸	۵	متوسط

نمودار ۴- مقایسه نتیجه نابرابری فضایی اجتماعی

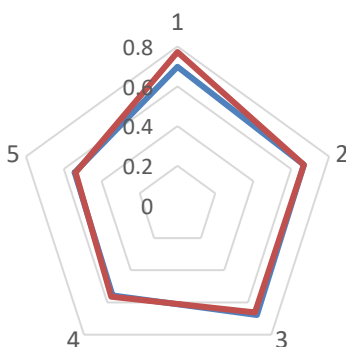
نابرابری فضایی کل منطقه ۱۸

نتایج نابرابری فضایی در پهنه‌های منطقه ۱۸ در قالب نابرابری فضایی در نظر گرفته شده است که متوسط آن‌ها نمایانگر نابرابری فضایی نواحی منطقه ۱۸ است.

جدول ۱۰- میزان تاپسیس و رتبه‌بندی نابرابری فضایی در منطقه ۱۸

شماره پهنه	اقتصادی	اجتماعی	میانگین	رتبه	سطح نابرابری
۱	۰,۶۹۸	۰,۷۷۲	۰,۷۳۵	۱	زیاد
۲	۰,۶۶۷	۰,۶۶۷	۰,۶۶۷	۲	زیاد
۳	۰,۶۷۸	۰,۶۶۲	۰,۶۷	۳	زیاد
۴	۰,۵۵۶	۰,۵۶۵	۰,۵۶۰۵	۴	متوسط
۵	۰,۵۴۳	۰,۵۳۸	۰,۵۴۰۵	۵	متوسط

نابرابری در سطح منطقه ۱۸ به وضعیت زیاد با سطح متوسط در هر یک از پهنه‌ها ۰,۶۳۴ رسند.

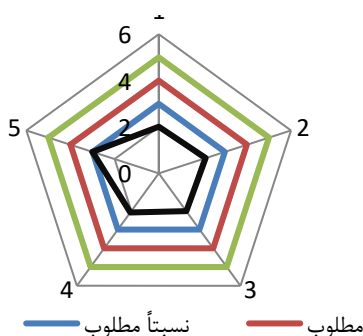
نمودار ۵- وضعیت منطقه ۱۸ از نظر نابرابری فضایی اقتصادی- اجتماعی

به کمی تبدیل شده و امتیاز ۱ تا ۵ داده شده است و امتیاز ۳ به عنوان حد وسط و میانگین شاخص در نظر گرفته شده است که بالاتر از ۳ نشان‌دهنده وضعیت مطلوب می‌باشد چون پاسخ زیاد و خیلی زیاد داده شده و میانگین کمتر از ۳ به معنی وضعیت نامطلوب می‌باشد چون پاسخ خیلی کم و کم داده شده.

نتایج آزمون T - Test one-sample برای بررسی میزان رضایت ساکنان
 داده‌های حاصل از پرسشنامه توزیع شده میان ساکنان برای بررسی میزان رضایت از وضع موجود با آزمون تی تک نمونه‌ای مورد بررسی قرار گرفت. امتیازبندی پرسشنامه به صورت طیف لیکرت و خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵) می‌باشد که در نرم‌افزار

جدول ۱۱- نتایج آزمون تی برای مقایسه میانگین پرسشنامه

متغیرها	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی df	سطح معناداری Sig. (tailed)	اختلاف میانگینها
۱	۲,۰۱	۲۵,۹۸۷	۳۷۱	.۰۰۲	-0.99
۲	۲,۱۳	۵,۲۹۵	۳۷۱	.۰۰۰	-0.87
۳	۲,۰۲	۱۱,۴۹۵	۳۷۱	.۰۰۰	-0.98
۴	۲,۰۹	۱۰,۶۵۴	۳۷۱	.۰۰۱	-0.91
۵	۳	۳۵,۹۸۶	۳۷۱	.۰۰۰	۰

نمودار ۶- رادار میزان مطلوبیت پهنه‌های منطقه

اهمیت بسیاری است. نابرابری فضایی و کیفیت زندگی به مباحثی چون درآمد یا اشتغال محدود نمی‌شود. وضعیت نامطلوب زندگی در نواحی دچار نابرابری به ساختار خانواده، مناسبات و هویت اجتماعی ساکنین این نواحی، آسیب‌های جدی میزند و تأثیرات آن‌ها بر کل جامعه وارد می‌آید. به‌کارگیری چارچوب پیشنهادی با شناخت اولویت‌های اجتماعی و اقتصادی ساکنان این نواحی و تلاش برای تأمین آن‌ها، نقشی اساسی در کاهش نابرابری-ها و ارتقای کیفیت زندگی ساکنین دارد.

به‌طور کلی می‌توان گفت نابرابری فضایی محصول و نتیجه ضعف برنامه‌ریزی شهری است که نه نتوانسته جوابگوی نیاز ساکنان، توزیع مناسب خدمات رفاهی، کنترل مهاجرت و نگهداشت جمعیت روستایی شود و پیامدهایی از جمله توزیع نامتوازن خدمات رفاهی، شکل‌گیری و رشد نواحی دچار افت و محرومیت و نواحی فقیر فرسوده شهری را در پی دارد و باید در شناسایی، سنجش و مقابله با نابرابری فضایی، مورد توجه قرار گیرند.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های نامتعارف و خودانگیخته در درون یا پیرامون شهرهای ایران با ویژگی-های نامطلوب کالبدی، اقتصادی و اجتماعی از جمله پیامدهای رشد شهرنشینی لجام‌گسیخته کشور طی دهه-های اخیر است.

برخورد با مسئله‌ی نابرابری فضایی شهری به‌صورت کلی در قالب برنامه‌های توسعه‌ی شهری منجر به حصول منافع عمومی در مقابل سرمایه‌داری بازار آزاد و افزایش رفاه اجتماعی و ملاک عمل قرار دادن شرایط رفاه عمومی در عین توجه به زمینه‌های فعالیت‌های اقتصادی بازار آزاد با استفاده از رهیافت‌های گوناگونی از شیوه‌های برخورد صورت می‌پذیرد.

در کاهش نابرابری‌های فضایی و ارتقای کیفیت زندگی، راهبردهای تأمین مسکن و بهبود شرایط کالبدی، توسعه اقتصادی-اجتماعی و توجه به محیط‌زیست، دارای

اسکان غیررسمی در ایران با تأکید بر مدیریت شهری"، طرح پژوهشی. سازمان مجری: پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی.

افروغ، عماد(۱۳۸۱)، فضا و نابرابری‌های اجتماعی، ارائه الگویی برای جدایی‌گزینی فضایی و پیامدهای آن. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

پور موسوی، سید نادر، مودت، الیاس(۱۳۹۶)"ارزیابی فضایی توسعه پایدار شهری با رویکرد مدیریت یکپارچه و استفاده از مدل HDI (مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز)" فصلنامه مطالعات عمران شهری، دور اول، شماره سوم.

خاک پور، براتعلی، و باوان پوری، علیرضا. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر مشهد. دانش و توسعه، ۱۶(۲۷)، ۲۰۲-۱۸۲.

غمامی، مجید. اطهاری کمال، اعظم(۱۳۸۶)، مدیریت یکپارچه و حل مسئله اسکان غیررسمی. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران،

قرخلو، مهدی. شریفی، عبدالنبی(۱۳۸۲)، پیدایش، تکامل فیزیکی و وضعیت اجتماعی- اقتصادی، حاشیه‌نشینی (محلّه عین دو اهواز). پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴.

کشکولی، محمدرضا؛ مهدوی حاجیلویی، مسعود و مجید ولی شریعت پناهی(۱۴۰۲)"ارزیابی نقش سکونتگاه‌های غیررسمی در ساختار فضایی شهری(مطالعه موردی: شهر همدان)، فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره 18، شماره (3 پیاپی) 64، صص ۱۹۹-۲۰۹. ملکی، سعید(۱۳۹۲)، رشد و گسترش کالبدی شهرها،

اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران

نیک پور، عامر، ملک‌شاهی، غلامرضا و فائزه رزقی (۱۳۹۴)، بررسی و تحلیل فضایی نابرابری‌های اجتماعی در مناطق شهری با رویکرد شهر متراکم؛ مطالعه

درنهایت باید گفت این سکونتگاه‌های خودانگیخته را مهاجران از روستاها به شهرها و یا افراد کم‌درآمدی که توانایی تأمین مسکن در داخل شهر را ندارند به وجود می‌آورند بنابراین برنامه‌های باید به سمت کنترل مهاجرت و ساخت مسکن برای افراد کم‌درآمد برود و به‌طورکلی برنامه‌ریزی قبل از جمعیت حرکت کند نه به دنبال جمعیت و مشکلات به وجود آمده توسط آنان.

در ادامه پیشنهادهایی در جهت ارتقای عدالت و برابری فضای نواحی منطقه ارائه شده است.

دستیابی به یک شبیه‌سازی از فرم کالبدی، ساختار اجتماعی و پایه‌های اقتصادی و یک راهبرد کامل و یکپارچه با نگاه مثبت در راستایی محرومیت‌زدایی و توانمندسازی اجتماعات محلی است.

ارتقاء توان کارشناسی و تخصصی شهرداری و شوراییارهای محلی

مبارزه با آلودگی و بهبود شرایط زندگی درعین حالی که ارزش‌ها و خواسته‌های جامعه و هر گروه اجتماعی نیز در نظر گرفته شود .

افزایش کیفیت و کمیت در ارائه خدمات شهری به محل موردنظر از قبیل نظافت، پاک‌سازی دیوارها و زباله رویی، تعمیر و نگهداری خیابان‌ها.

گسترش روابط بین محله‌ای جهت ایجاد عدالت فضایی توسط سیستم مدیریت شهری یکپارچه و حکمروایی خوب شهری.

به‌کارگیری خلاقیت و نوآوری درزمینه سبک معماری ساختمان‌ها و الهام گرفتن از معماری ایرانی- اسلامی گذشتگان و تلفیق آن با معماری مدرن امروزی(برای ایجاد جذابیت در کالبد محله و آرامش در مردم ساکن محله و همچنین شکل‌گیری تنوع رنگی در کالبد محله‌ها).

۷- منابع

اسکندری نوده، محمد، صیاد بید هندی، لیلا، کلانتری، خلیل‌آباد حسین،(۱۳۸۹)، بررسی بنیان‌های نظری

- Husmann, C. 2016. Marginality as a Root Cause of Poverty: Identifying Marginality Hotspots in Ethiopia. *World Development*, 78, 420–435.
- Khalifa, M. (2015) Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: From negligence to participatory development, *Ain Shams Engineering Journal*, Vol.6, No.4, pp.1115 –1159.
- Marnane. Kali & Greenop. Kelly(2023), Housing adequacy in an informal built environment: case studies from Ahmedabad, *Journal of Housing and the Built Environment* (2023) 38:2059–2082.
<https://doi.org/10.1007/s10901-023-10029-x>
- Naceur, Farida. (2013) Impact of urban upgrading on perceptions of safety in informal settlements: Case study of Bouakal, Batna, *Frontiers of Architectural Research*, Vol.2, No.4, pp.400-408.
- OECD. (2003). Geographic concentration and territorial disparity in OECD countries. Paris: OECD Publications Service.
- Ravi, K.; Venables, A. J. (2005). "Spatial Inequality and Development". In Ravi, K.; Venables, A. J. (eds.). *Spatial inequality and development*. Oxford University Press. pp. 3–12. doi:10.1093/0199278636.003.0001. ISBN 978-0-19-160219-1.
- Ruther, H., Hagai, M. M., & Mitalo, E.G. (2002). Application of Snakes and Dynamic Programming Optimization Technique in Modeling of Buildings in Informal Settlement Areas. *Journal of Photogrammetry & Remote Sensing*, 56(1), 269-282.
- موردی: زابل « فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۶، صص ۲۷-۳۸.
- هاروی، دیوید(۱۳۸۲)، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه محمدرضا حائری، بهروز منادی زاده و فرخ حسامیان، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، جلد اول، چاپ اول، تهران، ۳۷۲ ص
- وارثی، حمیدرضا، قائد‌ماتی، صفر، باستانی فر، ایمان (۱۳۸۷). «بررسی تأثیر پراکنش شهری بر عدم تعادل فضایی جمعیت (مطالعه موردی: مناطق شهر اصفهان)»، *مجله جغرافیا و توسعه*، ص ۹۱-۱۰۶.
- یوسفی، علی و سمیه ورشوئی(۱۳۸۹)، نابرابری اجتماعی در فضای شهری مشهد: برآوردی از نابرابری‌های درآمدی و تحصیلی در نواحی شهر «*مجله مطالعات اجتماعی در ایران*، شماره ۴، صص ۹۷-۱۲۵.
- Amer, S. (2007), *Towards Spatial Justice in Urban Health Services Planning, a Spatial -analytic GIS -Based Approach Using Dar es Salaam, Tanzania as a Case Study*, phd Degree, University of Utrecht.
- Dovey, UN. (2015). *THE Challenges of SLUMS: global report on human settlements. 2003/ United Nations Human Settlements Programme*. First published in the UK and USA in ۲۰۰۳ by Earthscan Publications Ltd.
- El Din, H. S., Shalaby, A., Farouh, H. E., & Elariane, S. A. (2013). Principles of Urban Quality of Life for a Neighborhood. *Hbrc Journal*, 91(2), 86-92.
- EVA .SCHWAB(2018)، *SPATIAL JUSTICE AND INFORMAL SETTLEMENTS*, Institute of Landscape Architecture, University of Natural Resources and Life Sciences, Vienna, Austria

- UN-Habitat. (2015 c). Habitat- III- issue- paper-22_ informal-settlements. Retrieved from [http:// unhabitat.org/ wp-content/ uploads/ 2015/ 04/ Habitat-III-Issue- Paper-22_ Informal- Settlements.pdf](http://unhabitat.org/wp-content/uploads/2015/04/Habitat-III-Issue-Paper-22-Informal-Settlements.pdf)
- UN-Habitat. (2016). HIII thematic meeting on informal settlement Pretoria. Retrieved from [http:// citiscope.org/ sites/ default/ files/ h3/ HIII_ Thematic_ Meeting_ on_ Informa l_ Settlements_ Pretoria_ 2016_ Backgr ounder.pdf](http://citiscope.org/sites/default/files/h3/HIII_Thematic_Meeting_on_Informal_Settlements_Pretoria_2016_Background.pdf).
- United Nations. (2015 d). The millennium development goals report. Retrieved from [http:// www.undp.org/ content/ undp/ en/ home/ librarypage/ mdg/ themillennium- development-goals- report-2015.html](http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/mdg/themillennium-development-goals-report-2015.html)
- United Nations. (2015 e). Transforming our world: the 2030 Agenda for sustainable development. Retrieved from [http:// www.un.org/ ga/ search/view_ doc.asp?symbol=A/RES /70/1&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E)
- Zeilhofer. Peter. Valdinir Topantti. 2008." Gis and ordination techniques for evaluation for environmental impact in informal settlement: A case study from Cuiaba". Central Brazil. Applied Geography 28.
- Setianto, M. A., & Gamal, A. (2021). Spatial justice in the distribution of public services. Paper presented at the 3rd International Conference on Smart City Innovation, 5-6 August, Sanur, Bali.
- Sivam, A., & Karuppanan, S. (2002). Role of state and market in housing delivery for low-income groups in India. Journal of Housing and the Built Environment, 17, 69–88.
- Talen, E. (1998), After the Plans Methods to Evaluate the Implementation Success of Plans Journal of Planning Education and Research, Vol. 16, No. 2, pp. 79 -91.
- UN-Habitat (2008)."The State of World Cities 2008-2009: Homogenous Cities."www.Unhanitat.org, 2008/10/28.
- UN–Habitat. (2015 a). International guidelines on urban and territorial. planning Retrieved from [http://unhabitat.org/books/internation al-guidelines-onurban- and- territorial-planning](http://unhabitat.org/books/international-guidelines-onurban-and-territorial-planning)
- UN-Habitat. (2015 b). Habitat III-issue- pape- 20 – Housing. Retrieved from [http://unhabitat.org/wp- content/uploads/2015/04/Habitat-III- Issue-Paper- 20_Housing-2.0.pdf](http://unhabitat.org/wp-content/uploads/2015/04/Habitat-III-Issue-Paper- 20_Housing-2.0.pdf)